

СПЕЦЫФІКА ВЫРАШЭННЯ ТЭАДЫЦЭ І ТВОРЧАСЦІ ТАРАСА ШАЎЧЭНКІ І ЯНКІ КУПАЛЫ

Украінскі паэт у пакутлівых роздумах над лёсам Украіны нярэдка ўзнямаўся да адкрытага папроку самому Богу, гэтаму «всевидящему оку», якое «спить в кіюті» і не бачыць, што чыняць над простымі людзьмі, цэлымі народамі, краінамі цары. А можа, разважаў паэт, сам Бог уступіў у хаўрус з багацямі і «раіцца з панамі, як правіць светам». А бедны люд хвалу пяе: «Тебе, адзінаму святому // За справы дзіўныя твае! // Ды каб жа так! Хвалы нікому, // Там, дзе ён кроў ды слёзы лье // Там ганьба ўсім. Не, не! Нічога Няма святога на зямлі...» [1, с. 51].

Не можа зразумець Боскага наканавання Т. Шаўчэнка, калі пыгтаецца «Навошта паліліся крывавыя рэкі?» («Ерэтык» [1, с. 214]). У распачы ўкраінскі паэт звяртаецца да Тварца лёсу: «Доля, дзе ты? Доля, дзе ты? // Мне хоць бы якую! Калі добрай, Бог, шкадуеш, // Дай хоць злую, злую!» [1, с. 291]. У вершы «Кругом няпраўда» паэт заўважае: «Цару нябесны! // Надарэмны Твой суд і царствіе твае» [1, с. 215]. Распач Т. Шаўчэнка нагадвае распач прарока Іераміі, які таксама пыгтаецца ў Бога: «Почему путь нечестивых благоуспешен и все вероломные благоденствуют?» (Іерамія, 12:1).

Тыя ж незразумелыя пытанні з'яўляюцца на вуснах Асафа і Авакума, калі адзін з іх далыгтаецца: «Доколе, Господи, я буду взывать, и Ты не слышишь. Буду вопиять к тебе о насилии. И Ты не спасаешь? Для чего даёшь мне видеть

зодейство и смотреть на бедствия? Грабительство и насилие предо мною» (Авакум, 1: 2, 3). Менавіта Бога Старога Запавету, а не евангельскага Хрыста і тым болей не фальклорнага ці язычніцкага ідала, робіць Т. Шаўчэнка сваім апанентам. І гэта яму ён выстаўляе крыўду-рахунак за здзекі над простым народам ад імя таго ж народа.

У свеце «крывым», Боскім, паводле Т. Шаўчэнкі («Ерэтык. Шафарыку»), «пажарышчы і смерць», не толькі ўкраінскі, але і ўсе славянскія народы — у «цме і няволі». Дзеля таго, каб вывесці славян з пякельнага Хаоса патрэбны зучасны Праметэй або прарок Іезекіль, якія «орлім окам» у тым Боскім «гле» разгледзіць «светач праўды й волі», «прагавораць слова ціхае любові» над груной славянскасці. Гатовы Т. Шаўчэнка маліцца такому Богу, які дазволіць славянам быць братамі і сынамі сонца і праўды, а самае галоўнае — быць эрэтыкамі, бо толькі яны здольны несці святло праўды і надзеі ў сітуацыі, калі «народ змучаны маўчыць». Адносіны Т. Шаўчэнкі да народа неадназначныя. З аднаго боку, ён, народ, — захавачель спрадвечных евангельскіх вартасцяў, з другога — шэрая, аднастайная маса, якая не здольна вырашыць лёс самастойна. Народ пагадзіўся катаваць Езуса, як пагадзіўся колісь і з катаваннем Украіны. Народ — п'яны і неразумны, грэшны і цмяны, пагрузы ў грахі і сваркі, няма яму справы да евангельскай праўды і любові. Гэтая думка найбольш відавочная ў вершы «Мне здаецца...»: «Мне вось здаецца, я не знаю, // Што людзі ў нас не чаміраюць, // А пералезе ды жыве // У свінню, ці ў што яшчэ й жыве, // Купаецца сабе ў лужы. // Як перш купаўся ў грахах ... // Яны забытыя ад Бога» [1, с. 490]. Неразумнасць народа, падкрэсліў, Т. Шаўчэнка ўспрымае як Боскае такаранне. Усявышні наўмысна «закрыў іх (людзей. — аўт.) вочы // І вольны розум акаваў // Кайданамі ліхое ночы» [1, с. 217]. Гэтыя кайданы таксама і на эрэцах людзей, а ўздзелі іх «папы-каты» і «разбойнікі ў ціарах», узвялічыўшы як дагматы пажарышчы і кроў. «У імя Хрыста і ўсіх апосталаў святых», звяртаецца Т. Шаўчэнка да Бога праўды і любасці: «Зірні на людзей! // Адначынь ад кары ў прасветлым раю! // За што прападаюць? За што ты караеш? // Сваіх і накорных, і добрых дзяцей?» [1, с. 217]. Відавочна, што, задаючы падобныя пытанні, Т. Шаўчэнка мімаволі звяртаецца да праблемы тэадыцэі (апраўдання Бога). Бог у яго — мёртвы, інакш паэт не можа растлумачыць перамогу зла ў свеце. Час пазбавіцца марных надзеяў на Боскую справядлівасць і самім пачынаць здабываць сабе долю. Менавіта таму і просіць паэт-прарок у Бога бласлаўлення «на помсту, на мукі», на крываваю вайну з дарызмам.

Янка Купала таксама меў рахунак да «цара неба і зямлі»: гэта быў доўгі рэстр крыўдаў, бедаў і пакутаў, на якія ўсявышні асудзіў наш народ. Як адзначае Я. Чыквін, «ужо ў ранняга Я. Купалы фарміруецца праз меру высокае, народжанае духам таго часу меркаванне пра чалавека, ягонья магчымасці. Беларусь, народ, мужык — вось асноўныя героі, яны ідуць з верша ў верш, фактычна толькі яны пастаянна на вуснах пісьменніка. Купалаўскі чалавек адчувае сябе ўсемагутным і здольным знайсці праўду. І сам паэт верыць у сэнс такога ягонага бунту супраць насілля і гвалту» [2, с. 26].

Паэт, па-зямному нецярплівы, абрушваецца на Бога з зусім не рытарычнымі пыганнямі-папрокамі: «за што караш?», «чаму маўчыць твой гром?», «за што над намі даў перамаганне?», «чаму не змыеш цяпенняў раны?». Заступаючыся за свой народ і краіну, Янка Купала дазваляе сабе даць пашыраную і выключна адмоўную характарыстыку адрасанта. Ён экспрэсіўна канстатуе Богавы, як яму здаецца, прыкметы бяссілля, паступова ўзмацняючы іх сэнсавую выразнасць: «не можаш», «не бачыш», «адабраў», «кінуў». «пазбавіў», «выгнаў», «прадаў», каб завяршыць гэты пералік найгоршым абвінавачваннем: «ты глух паняць мальбы няшчасных».

У вершы «Цару неба і зямлі», як відаць з яго зместу, гаворка ідзе пра актуальныя, набалельныя рэаліі. Ён і напісаны пазтам у адпаведнай стылістыцы, з выкладам сутнасці справы, якая павінна разглядацца. Таму ў такой «дакладнай», як і належыць па жанру, яе аўтар не забывае, мабыць, адкрыта нагадаць: «паймі», «пачуй», «пашлі», «вярні». Янка Купала, несумненна, абвострана бачыў і хваравіта адчуваў рэальную несправядлівасць свайго часу, не мог змірыцца з ёю, як біблейныя аўтары, таксама выказаў свой супраціў у філіпіцы да Найвышэйшага, называючы Яго «царом». У гэтым іранічным звароце «цару неба й зямлі» — таксама штосьці ад старазапаветнай «шакіруючай гатоўнасці» ўступіць у спрэчку з Богам, падужацца з Ім, хочучы як бы пры дапамозе адной адозвы — адрасаванай нібыта кіраўніку дзяржавы — аформіць адразу ўсю справу быцця народа.

У. Конан у сувязі з гэтым адзначае, што Янка Купала нездарма выяўляе Беларусь праз архетып пекла, бо ў гэтым таксама адчуваецца «папрок Богу», які змоўчвае зло на зямлі. Так, у драматычнай паэме «Сон на кургане» экспазіцыя першага акта-вобраза — тыпова пякельны ўступ: *«Восень. Ноч. Глуха шумяць калыхаемыя ветрам елкі і сосны, скрыпяць асіны і бярозы; з шэlestам валіцца на зямлю труняжоўнае лісце. Паміж трох адвечных дубоў — мохам і галлём усланы ўзгорак-курган; над ім, зачатіўшыся валасамі за галіны дубоў, вісяць тры русалкі і калышуща. З усёй мясіны вее бяллюддем, чарам і жудою»* [3, с. 35]. Герой паэмы заблудзіўся ў дзікай пушчы, усё бачыцца ім як у сюррэалістычным кашмары. «Пякельныя матывы акцэнтуюцца вобразам Чорнага (у народнай міфалогіі — назва Чорта, Д'ябла, Нячысціка), які перасыпае золата, што напамінае “кывавую поліўку”. Сімвалічнай алегорыяй Пекла ў другім акце становіцца нападзіразваленае замчышча, а на варце да скарбаў (райскіх дабротаў) тут стаіць усё той жа Чорны з памагатымі-відмамі» [4, с. 23]. На гэтай пустцы — нават раса чырвоная, кывавая. Відмы цягнуць звязаных вяроўкамі сваіх таварышаў, яны паўтараюць рэфрэн: «Цемра тут закон і права» [3, с. 99]. Пажарышча ў трэцім акце — метафарычна-міфалагічны аналаг апакалептычнага агню. Кабета-вар'ятка на пажарышчы акцэнтуюць гэтую катастрофу. заключная карціна ў карчме сімвалізуе імітацыю сваявалення ад пякельнага болю душы ў п'янай пагулянцы. Тут Пекла названа сваім імем: *«Каб аж Люцыпар у праметнай // Развесіў, дзіўляюцца, ляпу // У пекле лепшай не дастаці...»* [3, с. 111]. Але ж у фінале ёсць і надзея на сацыяльнае і духоўнае адраджэнне. Яно — у песні Сама-лірніка.

Янка Купала, такім чынам, не апраўдвае Бога, аднак як бы дае яму шані замоу апраўдацца («*Паймі, пачуй, пашлі, вярні // Калі ты цар і неба і зямлі*»). У гэтай лагічнай імплікацыі (калі, то...) у згорнутай форме прыхаваны сэнс старазапаветных пакут і Іова, якому сам Бог, зышоўшы ў ягоныя парогі, затлумачыў, што свет намнога больш бязглузды і Гасподнія шляхі больш рацыянальныя, чым гэта здаецца чалавеку Іову, і патрабаваць таму ж чалавеку законнай справядлівасці і рацыянальнай зразумеласці Боскай волі — дарэмны зысілак. Але якраз гэты вопыт Іова застаўся па-за далягглядам творчасці Купалы. Яго прывабіла антропадыцэя з тэндэнцыяй не да шукання, а завучання.

Літаратура

- 1 Шаўчэнка, Т. Кабзар / Т. Шаўчэнка / пер. з украінскай мовы Я. Купалы і Я. Коласа, пад рэд. Р. Няхая. — Мінск: Маст. літ., 1952. — 616 с.
- 2 Чыквін, Я. Праблема адносін да Бога (Янка Купала, Алесь Гарун, Наталля Арсеньева, Максім Танк) / Я. Чыквін // Кантакты і дыялогі. Інфармацыйна-аналітычны і культуралагічны бюлетэнь. — № 7–8. — 2000. — С. 34–39; С. 25–27.
- 3 Купала, Я. Збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. — Т. 7: Драматычныя паэмы і пьесы. — Мінск: Маст. літ., 2001. — С. 34–112.
- 4 Конан, У. Дантэ і Янка Купала: матывы раю і пекла / У. Конан // Наша вера. — 2 (16). — 2001. — С. 23–29.